

ФРАЗЕОЛОГИЗМИ С КОМПОНЕНТ ЕТНОНИМ (ВЪРХУ МАТЕРИАЛ ОТ БЪЛГАРСКИ ГОВОРИ В БЕСАРАБИЯ, УКРАИНА)

Прасковия Русева (с. Червоноармейское, Украйна)

Фразеологията се смята за млада наука и все още съществуват спорни въпроси, отнасящи се преди всичко до някои семантични особености на фразеологизмите, до класификацията на устойчивите словосъчетания и обема на понятието «фразеологизъм».

Има широко и тясно схващане по тези въпроси.

В предложеното изследване се приема класификацията на проф. Т. Бояджиев с уточненията и допълненията на В. Зидарова, т. е. към пълноправните фразеологични единици се отнасят пословиците, поговорките и крилатите фрази, а за тъждествени се приемат термините фразеологично словосъчетание, фразеологизъм и фразема (Аникиенка 2011). За ядро на синонимния им ред (доминантен синоним) се определя терминът „фразеологична единица” (ФЕ), тъй като той „отражава най-общо значението, има най-широк обем на употреба и назовава явлението без оценка” (Бояджиев 1986: 88–89).

Фактическият материал е ексцерпиран от следните източници:

– ФЕ, записани от информатори, живеещи в селата Криничное (Чушмелий), Городнее (Чийшия) и Вайсал (Василевка), Болградски район;

– пословици и поговорки, събрани и систематизирани от Валентина Николаевна Шевченко (Губан), родом от с. Евгеновка (Арса), Тарутински район (Колесник 2001);

– ФЕ, открити в речника „Говорът на българите в с. Криничное (Чушмелий)” (Колесник 2008);

– ФЕ, поместени в речника на монографията „Говорът на село Калчево, Болградско, Бесарабия. Речник.” (Топалова 2009);

– ФЕ, събрани от авторски колектив – родолюбиви чийшийци в книгата „Огородное – Чийшия. Наш отчий дом” (Галуцкий и др. 2006).

Степента на мотивация за номинацията в класификацията на фразеологизмите може да се проследи в три посоки:

а) непрозрачна – сборът от значенията на отделните думи, съставлящи фразеологизма, не се припокрива със значението на цялото;

б) полупрозрачна – единият компонент запазва конкретното си значение;

в) прозрачна – и двата компонента се използват в прякото си значение, но комбинацията придобива фигуративно значение.

Целта на предлаганото изследване е да се анализират фразеологизми с етними – названия на нации, народи, народности, племена, племенни съюзи, родове и др. и да се открият възможни съответствия в лексикографските източници.

Бесарабия е регион, който се намира между реките Прут, Днестър, Дунав и Черно море. Северната граница на Бесарабия е линията между градовете Калараш и Леово. По този начин северната част на Бесарабия е в Република Молдова, а южната – в Украйна.

Регионът е известен с етническото си многообразие. Тук живеят украинци, българи, молдовци, руснаци, гагаузи, албанци, белоруси, евреи, немци, татари, цигани и др.

Съвместното съжителство им е дало възможност отблизо да се опознаят и да формират свое колективно мнение и характеристики на обобщаващите образи на тези етноси, въз основа на което, от една страна, са изградили своето отношение към тях, а от друга – са имали възможност да опознаят по-добре себе си и разграничавайки се от другите, да се самоидентифицират.

В неформално общуване може да се чуе изразът *ние бесарабците* ..., но има ли устойчива и стабилна общност *бесарабци*? Как населението на Бесарабия се самоидентифицира? Като място на раждане и постоянно местожителство – «да», но по етнически, езикови или културни характеристики – «не». По всички тези признаци жителите от този край по-скоро се самоопределят като българи, украинци, гагаузи, молдовци, руснаци, румънци, евреи и т.н. със статут на украинско или молдовско гражданство (Стетскевич 2012).

„*Ми снi украинци. Дома приказвами по-руски. На рабутата и на улицата приказвами по-български*” – казва един от участниците в проучването на В. Колесник, ученик от с. Евгеновка (Арса), Одеска област, българин по произход (Колесник 2001: 193).

Само етнимът *българи* и определението *бесарабски* образуват устойчивото словосъчетание *бесарабски българи*.

Етно-езиковата ситуация в Бесарабия е предмет на проучване и описание от доста езиковеди и краеведи.

Езикът на диаспората дълго време лишен от корелативни връзки с книжовния български език, изпитва регрес в развитието си: от нормата – към нейното отсъствие, от диференцираното обслужване във всичките сфери на обществената дейност – само към битово-разговорната форма. Езикът може да се определи като койне (гр. „общ”), т.е. език, служещ като средство за междудиалектно общуване на различни групи, възникнал на базата на тези групи (вж. 2-то значение на „бесарабско койне”, СЛТ: 198).

Днес това не е просто единен диалект, а по-скоро литературни елементи от езиците на славянски и неславянски народи, които доброволно или насилствено са наложили своите езикови норми на диаспората. Това се отнася най-вече до лексиката и фразеологията на бесарабското българско койне. Те са отворени за влиянието на други системи и отразяват формата на устния и писмения език, принадлежащ към различни хронологични пластове. Показателни в това отношение са констатации, правени от различни автори през различни периоди: „*Един развален български*”; „...*тази реч ми пееше меко, като украински говор, и ми напомняше нещо мило и позабравено от някогичиния български*”; „...*един благозвучен български език, макар и доста архаичен*”; „... *един български диалектен говор, който звучи много добре и напомня речта на нашите деди и баби*” (Стоянова 1997: 189–190); «*Този език приличаше на езика, на който е писал Любен Каравелов*»; «*...родна колоритна реч*» (Димов 2006: 514) и още много други.

Днес в българските села в Одеска област се използват два езика посредника – руски и български диалект, което отговаря на понятието „екзогенна” езикова ситуация. Всеки език има функционално натоварване – руският се използва като официален, българският диалект като говорим; езиковата ситуация може да бъде характеризирана като небалансирана екзогенна: в езиковия репертоар на индивида се наблюдава конкуренция между различни форми на съществуващия език – литературна, разговорна, диалектна, и т.н.

Всеки народ, всяка нация има свои собствени идеи за света, за хората, за представителите на други култури. В едно общество са определят стереотипи – за себе си, за поведението и традициите

в рамките на своето културно пространство и към членовете на друго езиково и културно пространство, т.е. прявяват се етнически стереотипи.

Сред народите, живеещи в съседство, битовите и етнокултурните стереотипи често се проявяват във форма на поговорки *хитър, като евреин (циганин, българин и др.), честен като циганин*, пословици *бог е създал Адама, а чортът (дяволът) – молдованина, по-зъл от зъл татарин, който циганина (жидя) евреина излъже и три дни няма да живее* (Киссе и др. 2014: 668).

Стереотипът е субективен, понеже всичко зависи не само от това как се оценява етносът, но и от това, кой прави оценката. При руснаците има поговорка *глупый, как турок*, а при турците – *зъл, като руснак*.

Насочеността и съдържанието на стереотипите се менят точно обратно в зависимост от това, коя от страните на „комуникационната бариера” ги ползва.

В Бесарабия могат да се срещнат следните пословици и поговорки: *добър турчин – мъртъв турчин; с турчин дружи, ама пръчката от ръцете не изпускай, ако искаш да воюваш – повикай турчин, ако искаш да строиш – повикай грък* (Киссе и др. 2014: 665).

Явен е фактът, че когато говорещите даден език назовават хора, принадлежащи към различна култура, националност, религия и т.н., те обикновено правят това, като изпозват наименования с пейоративен характер, т.е. употребени в негативен смисъл.

В проучените източници най-често се среща етнонимът *циганин (циганка)* с производните *цигънску, цигънскъ* (Топалова 2009: 332):

Цигънску й (Калч.) – за много шарено. Мотивацията на номинацията е прозрачна.

Външният вид на циганите винаги е правел впечатление, тъй като техните дрехи се открояват с прекалената пъстрота.

Цигънскъ рабутъ (Калч.) – неразбрана работа. Мотивацията за номинацията е непрозрачна. Най-вероятно трябва да се разбира като ‘некачествена’, недобре или не напълно завършена работа.

Цигънкъ (Калч.) – непукната черна пуканка (пукълкъ). Тъй като циганите се отличават с по-тъмен цвят на кожата, непукнатата

евреин и има пейоративна конотация. Имайки предвид колективната съдба на евреите, може би те се боят за бъдещето си. Поради това са и толкова хитри, и практични. Животът може би ги е научил да бъдат и предпазливи, и недоверчиви.

Лъжи ту чъфут'ън (Калч.) – а) много лъже; б) без да му мигне окоето (Топалова 2009: 340). Мотивацията на номинацията е прозрачна. Но не може да се приеме мнението на авторката, че този фразеологизъм е синонимен на **без да му мигне окоето**. В речниковата статия (ФРБЕ I 1974:87) са посочени две значения: 1. *Без ни най-малко колебание и тревога, изведнъж и решително*. 2. *Най-безсрамно, най-безочливо, най-нагло*. Според нас правилното използване на фразеологизма **без да му мигне окоето** е по-скоро за уточнение, как точно лъже чифутинът.

Итър ту чъфут'ън; (Калч.) (Топалова 2009: 340). Значението не е посочено, но по аналогия може да се предположи, че е 'много хитър'.

Той цял чивътин (Чушм.) – много хитър, потаен, но и умен човек, който не губи, а придобива.

Ето и откъс от разговорната реч, който е доказателство за семантиката на фразеологизмите **итър ту чъфут'ън** и **той цял чивътин**:

„Мар гидйшкюу чияк! **Цял чивътин!** Кòлку гудйни сями ряпичка, тòгуута кàта гудйна най-убава! Ако прай, акè ся – чума да гу зна! **йтру кату чивътин**, и тòлкус!”

Мотивацията на номинацията е прозрачна.

Единични са фразеологизмите с етними **мулдуванин**, **турчин** и производното от гагаузин – **гъгъушкъ**.

Гъгъушкъ рабутъ (Калч.) – объркана работа (Топалова 2009: 197).

Упр'ан¹ ту турчин (Калч.) – своеволен човек (Топалова 2009: 312).

Таки прòсти тязи мулдувани! (Чушм.) – “**Таки прòсти тязи мулдувани!** Шя гòтвят мамалига аз арпаджйк! Вèщи такòс ни бяу чума й видяла! Нябуня и там му й крайо!”

---

¹ Предполага е, че „упр'ан” е от руск. „упрямый” – упорит, инат, вироглав, твърдоглав, опърничав – *крайне неуступчивый, стремящийся добиться своего, хотя бы вопреки необходимости, зривому смыслу* (СРЯ 1952: 774).

Вместо заключение.

За да очертаем параметрите на фразеологичното богатство с компонент етноним в български, украински и руски език, ще си послушим с добре познатия на всички българи фразеологизъм **в собственото си око не вижда сламката, а в чуждото вижда греда**. Като имаме предвид опозицията свое – чуждо, ясно е, че своят етнос противопоставя положителните си качества на чуждия. Затова в българските диалекти в Бесарабия най-голям е броят на фразеологизмите с етноними **«циганин, чифутин»**. По честотност следват фразеологизмите с етноними **«молдованин, гагаузин и турчин»**. Даже когато употребява фразеологизма с етноним **«българин»**, българинът, верен на една от типичните си етнопсихологически характеристики – ‘перманентно недоволен от себе си’, изтъква своята неудовлетвореност от постигнатото.

Прост българин и гџа! (Чушм.) – *“Прост българин и гџа-та! Цяла жџизня строй и цяла жџизня парѝ зџѝра и се ня пустрѝдин и се парѝ ни му стѝгат, се ня наядин!”*

БИБЛИОГРАФИЯ

Барболова и др. 1999: Барболова, З., Е. Боев, Й. Коларова, Д. Димитрова. Прояви на външна и вътрешноезикова интерференция в българските говори в Бесарабия (по материали от с. Червоноармейское, Одеска област). // Украйна и България. Етнокултурни и етнолингвистични аспекти. София: „Албатрос”, 1999, с. 59–69.

Бояджиев 1986: Бояджиев, Т. Българска лексикология. София: Наука и изкуство, 1986, с. 88–89.

Галуцкий и др. 2006: Галуцкий, С. и др. Огородное – Чийшия. Наш отчий дом. Измаил: СМИЛ, 2006, 352.

Димов 2006: Димов, А. Моите срещи с българи от Бесарабия. // Алманах «Родолубец», 2006, бр. 7, с. 513–516.

Киссе и др. 2014: Киссе, А., А. Пригарин, В. Станко. Буджак: историко-етнографские очерки народов юго-западных районов Одессины. // Книга для чтения. Одесса: PostScriptUm – СМИЛ, 2014, с. 661–684.

Колесник 2001: Колесник В. Евгеновка (Арса). Ономастика. Говор. Словарь. // Българските говори в Украйна. Т. 3. Одесса: 2001, с. 304.

Колесник 2008: Колесник, В. Говорът на българите в с. Криничне (Чушмелий), Бесарабия. Речник. // Българските говори в Украйна. Т. 4. Одеса: Друк, 2008, с. 376.

СББШ 1986: Григоров, М., Кацаров, К. Български пословици и поговорки. София: Наука и изкуство, 1986, с. 78.

Стоянова 1997: Стоянова, Э. История одного языкового острова. // Письменность болгарской диаспоры на Украине 1861–1993. София, Велико Тырново: ИК „Знак ’94”, 1997, с. 189–190.

Топалова 2009: Топалова С. Говорът на село Калчево Болградско, Бесарабия. Речник. // Българските говори в Украйна. Т. 5. Одеса: Друк, 2009, с. 352.

РЕЧНИЦИ

БТР 2004: Андрейчин, Л., Л. Георгиев, Н. Костов, Ив. Леков, Ст. Стойков, Цв. Тодоров. Български тълковен речник. София: Наука и изкуство, 2004.

СЛТ 1966: Ахманова, О. Словарь лингвистических терминов. Москва: Советская энциклопедия, 1966.

СРЯ 1952: Ожегов, С. Словарь русского языка. Москва: Гос. изд. иностр. и национ. словарей, 1952.

УБФР 2011: Потапенко-Калоянова, К. Украинско-български фразеологичен речник. Киев: СМІЛ, 2011.

ФРБЕ I 1974: Ничева, К., С. Спасова-Михайлова, Кр. Чолакова. Фразеологичен речник на българския език. Т. 1 (А-Н). София: БАН, 1974.

ИНТЕРНЕТ ИЗТОЧНИЦИ

Аникиенка 2011: Анікеенка, Т. Фразеолологія, 15.05.2011 / http://vk.com/note3898206_11006612

Барболова 2013: Барболова З. Другите народи през погледа на българите според устойчивите словосъчетания в българския език. // Електронно списание LiterNet, 12.02.2013, № 2 (159) / <http://litenet.bg/publish28/zoia-barbolova/index.html>

Генова и др.: Генова, Б., Х. Е. Махмуд. Кратък съпоставителен анализ на номинацията при идиоми (фразеологизми) в английски и български език. http://www.sustz.com/Proceeding08/Papers/NAUTICAL%20AND%20ENVIRONMENTAL%20STUDIES/Genova_Boryana.pdf

Стетскевич 2012: Стетскевич, В. Бесарабия XIX – XX ст.: мултикултурен субект европейской истории или ее геополитический объект? 03.01.2012 / <https://orthopraxia.wordpress.com/2012/01/03/бесарабия-хix-xx-ст-мультикултурный-с/>

Уикипедия. Бесарабски българи. / https://bg.wikipedia.org/wiki/Бесарабски_българи

**IDIOMS CONTAINING ETHNONYMS
(DATA FROM MATERIALS WITH BULGARIAN DIALECTS FROM
BESSARABIA, UKRAINE)**

Praskoviya Ruseva (s. Chervonoarmeyskoe, Ukraine)

Idioms containing ethnonyms found in the dialects of Bulgarian villages in Bessarabia, Ukraine, are analyzed in the article. An attempt to find equivalents in the lexicographic sources in Bulgarian, Ukrainian and Russian phraseology was made. The frequency of their use was studied, as well as the degree of the motivation for their nomination in the following classification.